

Ånøya i Nedalen før neddemming. Her hadde den amerikanske maleren William Singer sitt jakt- og fiskeparadis tidlig i hundreåret. TYDAL BILDEARKIV

Fra gamle Nedalen. Oliver Rotvoll tar seg over Nea med hest og vogn. TYDAL BILDEARKIV

Nedalen

Av REIDAR HARKJERR

Den franske filosof Ernest Renan har skrevet, at i forhold til solsystemet kan våre revolusjoner til nød sammenliknes med et atoms bevegelser. I forhold til Sirius er de enda mindre. I forhold til evigheten er den ingenting.

Sirius er himmelens klareste stjerne. Den er også en av våre nærmeste naboer. Men lyset fra Sirius bruker 9 år på sin vei til jorda. Derfor vil våre eventuelle naboer på Sirius ha vanskelig for å se alle sider ved våre jordiske problemer. Odd Eidem har dessuten påstått, at hvis vi treffes av lyset fra Sirius, vil vi oppleve en merkelig verden. Om to par øyne da betrakter samme ting, vil de likevel ikke se det samme. Men de vil se det de ser.

En sommer i sekstiårene vandret vi over fjellet fra Eikesdalen til Romsdalen, og deretter over til Sunnmøre. Dette var før folk flest hadde hørt om Mardøla, og naturvern var ennå ikke blitt noe allemannsord. Siste etappe på vår vandring var fra Reindalsseter til Tafjord. Det er en kort, men til dels meget bratt tur. Reindalsfossen er en av Sunnmøres mest storslagne fosser, står det i Randersboka.* Elva nedenfor fossen er strykende og stri før den renner ut i Sakariasvatnet. Der lå Jakobgarden, som tilhørte Ålesund-Sunnmøre turistforening. Stuebygningen på gården ble brukt som kvarter for fjellvandrere.

Vi hadde aldri sett Jakobgarden. Men vi visste, at skulle vi få se gården, måtte det bli nå. Tafjord kraftselskap er et kjent begrep på Sunnmøre, og ingen vil benekte at Tafjord kraft har bidratt helt avgjørende til den sunnmørske industrivekst og velstand. I den nedre enden av Sakariasvatnet ligger Nedstedalsjuvet. Det er et 115 meter dypt sluk, forholdsvis smalt, og med bratt skråning på begge sider. Der skulle kraftverket bygge en 95 meter høy demning. Sakariasvatnet ville stige tilsvarende, og Jakobgarden ville bli liggende på bunnen. Vi satt på trappa foran hovedbygningen og hørte en eldre dame fra bygda lyse velsignelsen over kraftutbyggerne. Hun var sterk og klar, og trengte ingen tilleggsenergi for å få satt sine meninger i det rette lys.

Noen få år seinere, kom vi for første gang til Nedalen. Der var den nye tid forlengst begynt. Vannet steg stadig, og det skulle lite vind til før bølger fra den nye Nesjøen vasket grunnmuren på den gamle Nedalshytta. Av dette vil man forstå, at mine personlige forutsetninger for å vurdere fortidens Nedalen mot nåtidens, er særdeles små. Vi er kort sagt henvist til å øse av andres kilder, og fra dem strømmer det rikelig. Både i byens aviser og ikke minst i TTs årbøker er striden om Nedalen utførlig behandlet. De mange artiklene har både saklighet og temperament.

* Kristofer Randers: "Norsk Natur. Skildringer og Stemninger", 1887.

Allerede i årboka for 1896 slås det fast, "at det alltid er hyggelig at komme frem til Nedalen. Venlige Folk, som gjør hvad de kan, men det er desværre ikke om alle Turister, de siger, at "han var en kjøli sempel og artu'en Kar." Men turistene burde være fornøyde, om ikke annet så på grunn av serveringen de fikk. Her en smakebit fra middagen første dag: Pisket rømme, stor helkøkt brret med smeltet smør og poteter (forfatteren bemerker at Nedalen er langt over potetgrensen), multegrøt med fløte, spekekjøtt, ost og brød. "Når man så lertil har én flaske øl, så gad jeg vite, om der fornuftigvis kan ønskes noget mere." Nei – fornuftigvis ikke.

Vi refererer videre: "Oppe på en Birkehaug ved Nedalen ser man Turistforeningens røde Vimpel med TT i hvitt. Den var så medtaget Vimpelen nu, at der bare var én T igjen, og ny blev heist. Den kan være til Nytte en slig Vimpel nede i skoget Terræn, hvor ingen Udsigt fåes." Det er nesten 100 år siden dette ble skrevet, og både vimpelen på Nedalen og andre TT-vimpler er kiftet mange ganger. De har alle vært "til Nytte". La oss håpe at de fortsatt vil vinke til seg mange fotturister. Og igjen: "Vi gikk trøtte og sultne, og tullede nede i Myrene og nede i Skogen. Så får jeg i det Fjerne øie på den røde Vimpel ellers var vi kanskje blitt gående nede i Skogen Natten gjennom."

I årboka 1897 skriver Olaf Richter om Nedalen: "Lunt, bortgjemt som en dugls Rede i Skogen ligger denne lille Fjellgård mellom de vide Birkestammer nede ved Nea." Etter en poetisk beskrivelse av denne "Plet her lige under Bjelene", med solide og velgjorte hus, god mat og elskverdige mennesker, kommer følgende konklusjon: "I det hele har Nedalen en stor Fremtid for sig om Turistkvarter. Den trønderske Ungdom må vel en Gang se til at finde berop, når Velocipedgalskapen med Rekordsætning på de støvede Landeveie er tilende." Ja?

Men nå tilbake til begynnelsen. I årboka for 1929 forteller Ola Stugudal Nedalen gårds historie.

I 1801 kjøpte Ole Stugudal og Henning Rotvoll Nedalen, eller Neøyene, som det da het, som statsalmenning av rentekammeret i Trondhjem. Neøyene ble dermed brukt som slåtteland, og for den ene gårdens vedkommende også til litt seterbruk.

I 1863 kjøpte brødrene Kristen og Jon Jørgensen Førriksvoll fra Hitterdalen årdene. Jon, som var den eldste, kjøpte av Ole Pedersen Stugudal for 100 pesidaler – omkring 400 kroner.

Våren 1863 flyttet de to brødrene med hver sin kone til Nedalen. De hadde et par kyr hver, noen sauer, hver sin hest og litt innbo og verktøy. Jon var da 25 år. Hans kone, Gjertrud Tronsdatter Joten fra Os, var et par år yngre. Det eneste huset som da sto på Nedalen, var en gammel liten ljoreseter, 6 x 6 alen, og 2 alen til raftet (1 alen var 62,5 cm). Jons kone sa siden, at det var ikke ofte råten tok henne, men det gjorde den da hun fikk se den våningen de skulle

flytte inn i.

Kristen reiste fra Nedalen etter 2 år. Jon kjøpte også Kristens gård, og var dermed eneeier på Nedalen. Det gikk bra for Jon og Gjertrud Neen, som de nå kalte seg. De fikk satt opp en mer solid uthusbygning, og seinere en stue til. Buskapen vokste. Rypefangst og fiske ga mat og penger. Nedalen ble et søkt tilholdssted for samene, og det ga også inntekter.

Men førjulsvinteren 1870 fikk Jon tyfus, og doktor måtte hentes den 9 mil lange veien fra Selbu. Før Jon ble syk, hadde han skaffet ryper og reinkjøtt som skulle selges på Røros. Gjertrud kjørte da de 8 milene til Røros, hvor hun solgte varene og kjøpte nødvendige ting til husholdningen. Men også hun fikk tyfus, og hun døde juledag fra mann og to små barn.

Jon giftet seg annen gang i 1872 med Marith Henningsdatter Rotvoll. Hun flyttet til Nedalen som tjenestejente et par år før. Da hadde Jon 16 storfe, en del småfe og hest.

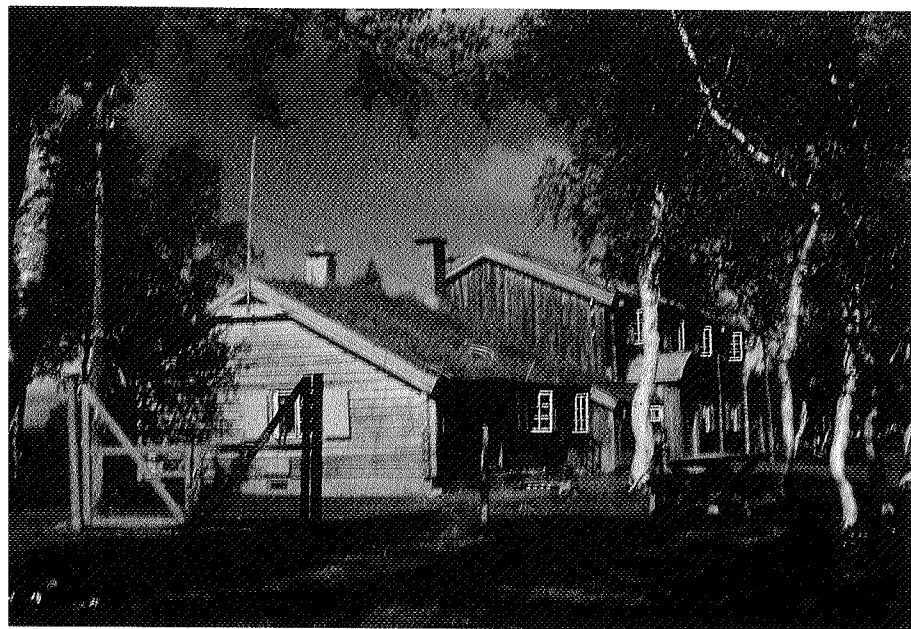
I 1900 solgte Jon Nedalen til ingeniør Jørgen Lysholm. Lysholm bodde på Nedalen og drev selv gården til 1905. I 1913 solgte han gården til Trondhjems Turistforening. Etter 1905 har forskjellige forpaktere hatt gårdsdriften på Nedalen.

Gården kunne ikke huse alle som kom til Nedalen. I årboka for 1903 skriver ruteinspektøren: Ved vår ankomst til Nedalen fikk vi erfaring for, hvor uheldig det er med det nuværende knappe rom for turister. Hele hytten var nemlig opptagen av et selskap på fire svensker, hvoriblandt en dame, og vi var således henvist til å benytte oss av Lysholms gjestfrihet.

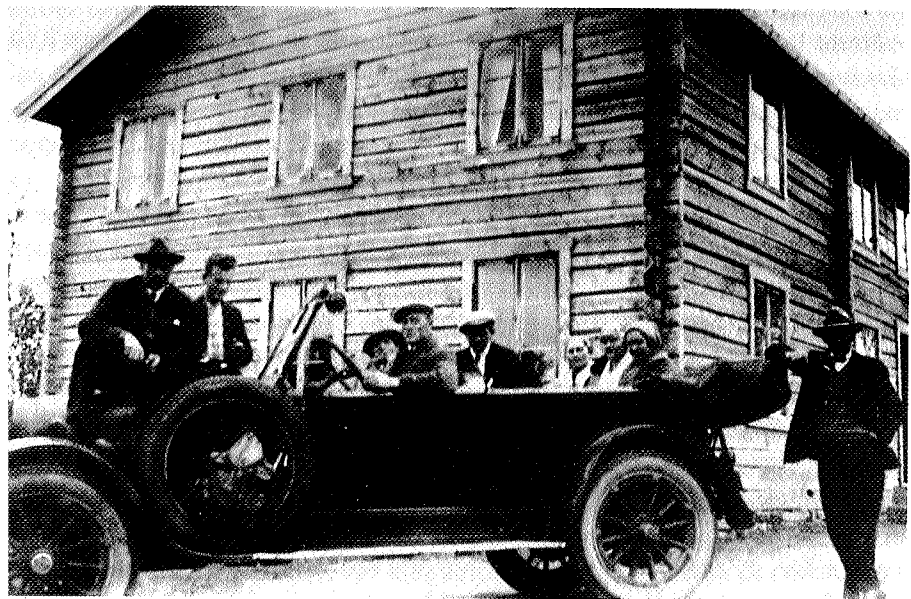
Neste morgen reiste svenskene, og det ble anledning til å måle opp hytten. Gavlveggene målte 6,8 meter, sideveggene 5,5 meter. Hytta var delt med en vel mannshøy bordvegg i to rom med to senger i hvert, og dessuten peis i det ene. Etter befarung med tanke om ny hytte, festet man seg ved et sted 300 meter fra bygningene på Nedalen gård.

Allerede i 1888 gjorde TT avtale med Jon Neen om kvarter for fotturister, og i 1894 ble den første Nedalshytta bygd. Det kom stadig flere turister til Nedalen, og da forpakteren av gården ville slutte, kjøpte TT begge gårdene. Kjøpekontrakten er datert 1. september 1913 og kjøpesummen var 10 000 kroner. Kjøpesummen omfattet gårdens 50 km² grunn og alle bygningene, bortsett fra en liten hytte. En utførlig redegjørelse for dette og Nedalens historie forøvrig har Odd Bjørkli skrevet som særoppgave i historie ved Ringve gymnas. Oppgaven er inntatt i årboka 1970.

Hytta i Nedalen gikk de første årene med små overskudd – i 1918 ca. 380 kroner. Etter hvert ble det klart at hytta måtte utvides og forbedres. Kjøkkenet var for lite, og det ene soverommet ble delt i to. I begynnelsen av 20-årene ble hytta forandret og påkostet. Nytt fjøs ble tatt i bruk 1923. Alt dette kostet TT 2790 kroner.

Den gamle Nedalshytta var i drift fram til 1970.

gang var syklistene sett på som en trussel, så kom bilen også til Stugudal...

TYDAL BILDEARKIV

Turisttrafikken økte fortsatt, og i 1933 hadde hytta 500 gjester. Nye utvidelser måtte til, og det ble oppført et tilbygg i tømmer og i to etasjer. Hytta fikk dermed 34 sengeplasser mot før 15. Arbeidet ble utført av forpakkeren, Lars J. Østby. Hytta ble tømret sammen i Tydalen. Så ble den tatt ned igjen og fraktet til Tydalen på vinterføre. Der ble den satt sammen, og sommersesongen 1934, sto hytta ferdig til å ta imot sine gjester.

Etter 1945 kom det enda flere turister til Nedalen. Våren 1948 ble nye utvidelser satt i gang. Det gjaldt nå fire nye firemannsrom og utvidelse av kjøkkenet. Etter utvidelsen var forsikringssummen 172 000 kroner. I slutten av trettiårene ble det bygd badstu, 17. juli 1935 fikk Nedalen telefon og i 1967 kom det elektriske lyset. Alt dette, og alle andre små og store begivenheter i Nedalen, er utførlig omtalt av Odd Bjørkli i årboka for 1970.

Årboka 1916: "Naar vi nu tænker paa at Nedalen med sin herlige natur blir bevaret for efterslægten, maa vi være taknemlig overfor turistforeningen, som har gjort dette mulig. Men vi bør ikke mindre mindes den mand som først fremkastet ideen, konservator O. Nordgaard. Det er saa alt for ofte saa at man i farten glemmer ideens ophavsmand og bare fæster sig ved dem som har gjennomført saken. Her bør vi dog ikke begaa denne feil. Konservator Nordgaards navn bør for alle tider staa uløselig knyttet til nationalparken ved Sylene."

Årboka 1931 behandler Sylene som botanisk naturpark: På foranledning av konservator Nordgaard og ved samarbeid mellom Trøndelag krets av landsforeningen for naturvern, TT og de Angellske Stiftelser ble det lagt servitutt (heftelse) på begge bruksnummer i Nedalen. Begge eiendommene skal være fredet, slik at ingen plante, ingen busk og intet tre må hugges, skades eller borttas. Unntatt er alminnelige tre og planter som er nødvendige for gårdens drift. Unntatt er også virke som turister og andre veifarende trenger til kaffevarme. Fredningen skal ikke være til hinder for fremtidig rydning og bebyggelse, heller ikke for arbeid med vassdragene og mulig gruvedrift. Servitutt (heftelsen) ble stadfestet ved kongelig resolusjon 6. juli 1917.

Nedalen botaniske park var da mellom 50 og 60 km². Foruten plantelivet, som er beskrevet av flere, pekte TT i 1931 på det rike fuglelivet i området og ønsket fredningen utvidet til også å gjelde fuglene.

Mange år seinere (1962) skrev naturverninspektør Krogh at "Nedalen er et fjellområde som absolutt burde bevares. – Det bør ikke bli så helt enkelt å få regulere et slikt område." Men det skulle vise seg at den kongelige resolusjonen av 1917 ikke sto seg mot det man gjerne kaller utviklinga. Det er nok delte meninger om hvorvidt reguleringen i Nedalen ble enkel eller ikke. Men det ble i alle fall regulering.

I 1916 foreslo styret i TT at foreningen burde selge gårdens vannrett til Trondhjems elektrisitetsverk. Generalforsamlingen i 1917 vedtok forslaget

nstemmig. Retten til å føre vannet ut av sitt naturlige leie og til å få bygge nødvendige dammer, ledninger og tunneler ble solgt for 7000 kroner. I ekstraordinær generalforsamling 4. juli 1919 ble det vedtatt å selge vannretten åde i Nea og i Ekorråa for 15 000 kroner. Kanskje var dette begynnelsen til en saken som fremfor alle andre preget TT i sekstiårene: Nedalssaken.

Det vil føre alt for langt å gjengi hva som hendte fra den gamle Nedalen rsvant i vannmassene fra de nye Nesjøen og til den nye Nedalshytta ble inviet 24. juni 1972. Den rettslige behandling var kort og noe unøyaktig ertalt: Ved skjønnsrettens avgjørelse i mars 1970 ble TT tilkjent kr. 1 723 500 om erstatning for Nedalshytta, Nedalen gård og 3 757 mål neddemmet grunn. Ts styre begjærte overskjønn, som 21. april 1971 forhøyet den samlede statning til 2 375 000 kroner. TEV anket til Høyesterett, som 8. april 1972 stemmig stadfestet overskjønnet og ila TEV 10 000 kroner i saksomkostninger. I tillegg til erstatningen behandlet og avgjorde domstolene en del andre forhold som var omtvistet i forbindelse med reguleringen. Etter Høyesteretts om skriver TTs nestformann i årboka 1973: Med dette er denne for ristforeningen så viktige sak brakt vel i havn. – Det bør i ettertid være lett å at dette er en forstandig kommentar.

Stortingets vedtak om å regulere Nedalen ble gjort med stort flertall. Verken edningen fra 1916 eller protester fra mange hold kunne stå seg mot kravet n utbygging.

Debatten om Nedalen pågikk gjennom så og si hele sekstiårene og langt inn i ttiårene. TTs årbøker gir en god orientering om debattens omfang og rakter. Byens aviser har referat fra mange møter hvor Nedalen ble behandlet. mfattende fagartikler og korte ordet-fritt-innlegg belyste Nedalssaken fra de este synsvinkler. Formen i innleggene spenner fra nøktern sakprosa til høy-ømt poesi.

Temperaturen var trolig høyest i begynnelsen, og da var også avstanden mellom ytterpunktene størst. “Vakker er Nedalen ikke. Nedalen er en sump m det ikke kan ferdes folk i”, heter det ett sted. “Hvor ellers så man vakrere llnatur?” spør en fremtredende NRK-mann. Naturverninspektøren mente at ærlig Nedalen er et fjellområde som absolutt burde vernes”. Professor jærevoll uttalte at “for den moderne vitenskap er myrene dokumenter hvor kan avlese vårt lands kulturhistorie siden siste istid”. I Adresseavisen 14. bruar 1963 gikk Adrians lille tanke mot strømmen:

*E-verksdirektøren frister: Vi kan skaffe mere strøm,
og den blir langt fra dyr.*

Det koster kun en vakker drøm:

et plantefelt, en fuglemyr, en hytte for turister!

Men skal vi selge denne skatt

for noen tusen kilowatt?

Den iherdige naturvenn Carl W. Gotaas må gis æren for å ha skapt et helt nytt ord når han i årboka for 1969 fra et par vitenskapelige institusjoner hadde ventet seg mer *fredningsmindethet*. Men verken nye eller gamle ord hjalp i striden mellom “det som skulle falla, mot det som skulle stiga”.

Da stemningen var på topp under St.Hans festen på den nye Nedalshytta i 1972, lå restene av det gamle Nedalen på bunnen av den nye Nesjøen.

De fleste fjellvandrere kjenner Theodor Casparis klingende oppsang:

Stå vakt om naturen! Slå angrepet ned!

Dem opp for de hissige hjerner!

I årboka for 1972 skriver en av TTs veteraner, Arne Falkanger, om Nedalen den gang og nå. Det er et nøkternt og balansert innlegg fra en som ved selvbruk kjente både det gamle og det nye Nedalen. I dag er det ikke mange som gjør det, og færre blir det etter hvert. Det er den enkle livsens lov. Og da vil det vel være mest lønnsomt å legge konfliktene bak seg, og heller spørre hva Nedalen kan tilby i dag.

I 1897 mente overrettssakfører Richter at syklistene var de sterkeste konkurrenter for fotturistene i Nedalen, og Richter håpet på stort innrykk av den trønderske ungdom når sykkelgalskapen hadde gitt seg. Nå ble ikke Richter akkurat sannspådd. De fleste vil vel ellers mene, at “galskapen” på to hjul var beskjeden i forhold til den som senere ytret seg på fire. Med dette får det være som det vil. Det er i dag betydelig interesse for fjellvandring og naturvern. Men den som skal arbeide for sakens framgang, må gå inn i sin egen tid. Og da må man ta i betrakning, at “bruke sten til hodepute, når man er i marken ute” ikke lenger er nordmanns vis.

Et moderne naturvern kan ikke ha som mål å overse all teknologi. Norge er så stort at vi kan ha områder hvor man bare kan leve og ferdes etter naturmetoden. Men det er realistisk å regne med at slike omrdåer vil bli utnyttet bare av de få. De “vanlige fjellvandrere” vil transportere seg selv og ryggsekken til nærheten av et utgangspunkt. Etter dagens vandring, vil de også ha mat og seng. De vil kanskje til og med vaske seg. Med andre ord – dagens fotturist vil finne seg vel til rette på Nedalshytta.

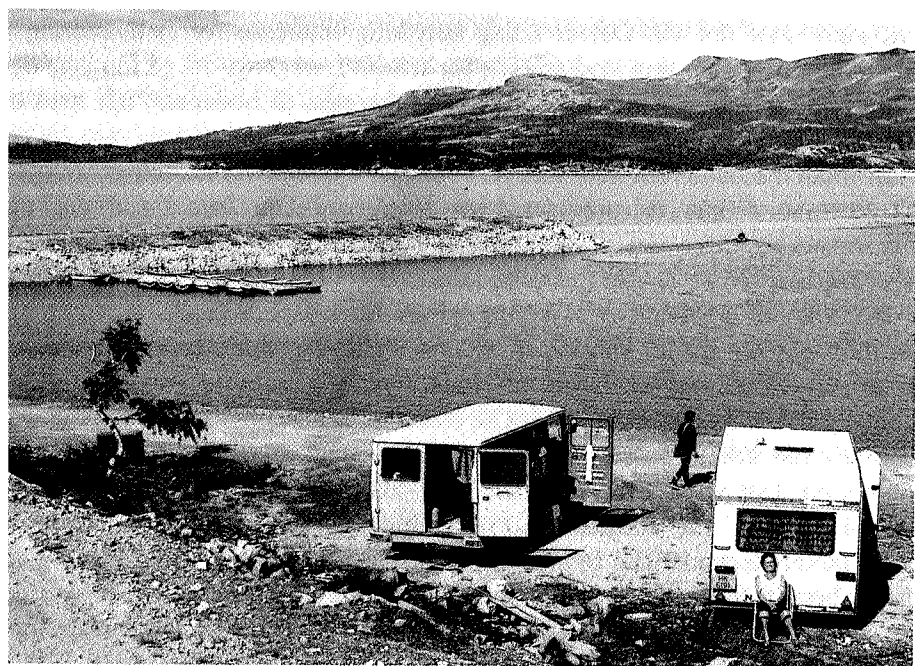
En gammel Tydalsame som het Ole Kant sa “at Storsylens topp kan ingen nå, selv en katt kommer ikke dit opp.” To studenter var de første på toppen av Storsylen. Det var i 1885. “Første gang toppen ble betrådt av en damefot” (årboka 1944) var sommeren 1888. Damen var Karen Dahl, datter av Trondheims legendariske byingeniør C.A. Dahl. Siden har både store og små føtter betrådt Storsylen. La oss håpe at det blir enda flere. Men vi ønsker ikke en utvikling med scooter fra Nedalshytta til Syltjønna og taubane derfra til toppen.

Omkring 20 år etter vår omtalte vandring i Sunnmøres fjellverden, kom vi

sjødemningen under arbeid, landskapet er forandret.

"Nedalen" i dag. I stedet for myr- og skoglandskap har dalen fått et enormt vannspeil.

igjen til Tafjord. Forrige gang var atkomsten enten over fjellet eller med båt. Nå var det slått store tunneler og bygd vei så vi kunne bile. Vi kunne bile helt til Sakariasvatnet. Så gikk vi på den 95 meter høye demningen i Nedstedalsjuvet og ble imponert over et fremragende ingeniørarbeid. Det var laget ny og god vei langs vatnet for dem som ville til fjells. Vi så ut over Sakariasvatnets store vannflate, og vi syntes vi så vakker natur. Men vi så ikke Jakobgården. Den lå på bunnen av vatnet. Den hadde delt skjebne med gamle Nedalen.

*La fjellvidda hvile i soldagens fred
i dryss av de evige stjerner*

fortsetter Caspari i sin oppsang. En av disse evige stjerner er Sirius. Sett derfra er det ingen forandringer i Nedalen og i Tafjord. Men vi som vandrer her på jorden er mer nærsynte. Noen synes at mye er tapt ved utbyggingen – andre synes at mye er vunnet. Men vi er alle bestrålet av Sirius, og derfor ser vi det vi ser.

*REIDAR HARKJERR (1921), Trondheim. Ved Trondheim politikammer 1956
- 1989, som politimester de siste 17 årene. Har sittet i TTs råd.*

lade turkamerater i selbustrikk, Søvolden 1944.